

MIȘCAREA MEMORANDISTĂ ÎN BIHOR

S-au împlinit nu demult opt decenii de la procesul, de tristă memorie, intentat memorandiștilor de către justiția statului dualist austro-ungar, prin intermediul căruia s-a încercat suprimarea activității politice a reprezentanților populației românești din Transilvania, care se angajaseră într-o luptă deschisă pentru obținerea de drepturi pe seama acesteia. Mișcarea națională a românilor transilvăneni își atinsese, prin momentul memorandist, apogeul¹. Prigoana declanșată de autorități, îndeosebi în timpul pregătirii procesului și a desfășurării lui, a determinat o solidarizare generală a populației românești din Transilvania în jurul conducătorilor ei politici, aduși în fața instanței. *Mișcarea memorandistă și-a lărgit, astfel, într-un mod considerabil, sfera de cuprindere socială și geografică, ea fiind cea mai elocventă manifestare a maselor populare românești de la sfârșitul veacului trecut, dinamizând spiritele înaintate și asociindu-le luptei pentru desăvîrșirea statului național unitar român. Oradea și Bihorul au cunoscut frământările memorandiste, realitate pe care o vom prezenta în articolul nostru.*

Memorandul, al cărui text a fost inițial redactat de Iuliu Coroianu², a constituit obiect de dezbatere al Conferinței naționale a Partidului național român din 25 și 26 martie 1892, cu care prilej a fost definitivat. S-a hotărît, atunci, să fie înaintat în cel mai scurt timp monarhului de către o delegație formată din 300 de reprezentanți ai populației românești. În paginile acestui document deosebit de important se făcea o analiză obiectivă, temeinic argumentată, a situației populației românești din Transilvania și Ungaria, scoțindu-se la iveală toate carențele guvernării dualiste, care dura deja de un sfert de veac și era categoric opusă intereselor vitale ale populațiilor nemaghiare din compromisa alcătuire statală de la 1867. Fiecare domeniu al vieții — sociale, economice, culturale și politice — a fost supus unei judecăți critice exacte, pretinzându-se în final acordarea unor drepturi justificate populației ce însuma peste trei milioane de locuitori, contribuabili ai statului însă nu beneficiari, deoarece nici măcar un așezământ cultural

¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia — încununarea ideii, a luptelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 145—210.

² Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 30.

al lor nu era susținut de acesta. Ca *document reprezentativ* al populației românești, *Memorandul* se adresa Europei, pentru că „problema românească din Ungaria” era, fără îndoială, o „*problemă de interes european*”. El a fost multiplicat în mii de exemplare și traduse în mai multe limbi, după care s-a difuzat, fapt ce a constituit mobilul procesului din 1894. Tribunalul din Cluj i-a condamnat pe memorandiști la ani grei de temniță. Pe tot parcursul acestor neobișnuite împrejurări, ba chiar și mai devreme, ca o prevestire a ceea ce se va întâmpla, *românii din Bihor s-au aflat alături de frații lor, punând la cale diferite acțiuni ce se înscriu, cu claritate și rezonanță, în contextul mișcării memorandiste*.

Vizînd caracterul nedrept, discriminatoriu, al legii electorale, deosebite pentru Transilvania față de Ungaria, *Memorandul* o combate cu exemple concrete. De altfel, această lege, prin felul cum a fost întocmită, conferea alegerilor, care se revendicau a fi democratice „înfățișarea războiului civil”, după cum se afirmă într-un document al epocii. Nu este, ca atare, surprinzătoare alerta autorităților în perioada ce precede alegerile parlamentare. Astfel, la 12 ianuarie 1892, prefectul comitatului Bihor solicita ministerului de interne „*trimiterea de ajutor militar, de cel puțin o companie . . . , în circumscripțiile electorale Beiuș, Ceica, Aleșd, Tinca și Uileacu de Beiuș*”³, deoarece este posibil ca pînă la alegeri să apară mișcări ale populației. Erau, într-adevăr, semnele unei stări de spirit premergătoare evenimentelor din primăvara aceluiași an.

La 25 iulie 1892, după aproape 4 luni de la prezentarea la Viena a *Memorandului*, același ministru de interne atrăgea atenția — printr-o circulară — tuturor prefecților, *deci și celui din Bihor, asupra unor „încercări ce se fac în România, ca prin mijlocirea persoanelor sărace ce se întorc în părțile Ardealului, să se introducă manifeste antistatale decurgînd din cunoscutul Memorandum românesc*”, precizînd totodată că „unele din aceste proclamații se găsesc deja aici”. Au fost procurate informații despre existența „*adunărilor secrete între români*”, „*care potentează nemulțumirile, ba chiar sînt deja pe drum indivizi*” care urmăresc să „ațite regiunile locuite de români”⁴. Se recomandă, în indicațiile date de prefectul Bihorului tuturor primpretorilor, ca aceștia să procedeze „*într-un mod diplomatic*” pentru surprinderea și confiscarea materialelor amintite. Li se pretinde primpretorilor să raporteze în termen de trei zile despre măsurile preconizate⁵. Singurul care răspunde prompt la această dispoziție este primpretorul *plasei Beliu*, care nu uită să arate că a recurs la „*prudență și precauție*”, punînd sub urmărirea jandarmilor și a funcționarilor comunali pe preoții *Botnariu Gavril* — care a „*călătorit de mai multe ori prin România și cultivă sentimente de mare român*” —, *Leucuța Vasile* d(in Olcea) și *Leucuța Petru* (din Cărand), atitudinea și comportarea acestora fiindu-i suspectă⁶.

³ Arhivele Statului Oradea (în continuare: Arh.St.O.), fond Prefectura județului Bihor, dos. 2/1892, fila 2.

⁴ *Ibidem*, fila 23.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, fila 35.

Întîlnim, așadar, în documente numele a trei persoane implicate, cu certitudine, în mișcarea politică ce căpătase de-acum caracter de masă. Întreaga populație românească socotea *Memorandul* ca un act propriu și nicidecum ca o expresie a convingerilor unui grup, cum insinuasera autoritățile.

La 23 iulie 1893 s-a desfășurat la Sibiu o *adunare generală a românilor*, fiind de față peste 2.000 de persoane. A fost ales cu acest prilej *comitetul de 25*, care avea menirea de a continua activitatea în noile condiții create, incontestabil mai dificile. Aceeași adunare generală din iulie 1893 „*iși însușia Memorandul*” și aproba, în unanimitate, demersurile conducerii mișcării memorandiste. Semnificativă ne pare, din acest punct de vedere, participarea la respectiva manifestare politică de anvergură a cîtorva luptători bihoreni pentru cauza națională, ale căror nume au fost consemnate într-o adresă — din 13 august 1893 — a ministrului de interne către prefectul Bihorului, în care-i cerea informații despre activitatea lor, pe cine au reprezentat și cu a cui însărcinare s-au deplasat la Sibiu⁷. Readucem în actualitate numele bărbatilor care au exprimat voința populației românești din Bihor în acele clipe memorabile: *Vasile Ignat* (avocat în Beiuș); *Antal Paladi* (preot în Finiș); *Paul Pop* (fost judecător de plasă în Vașcău); *Alexandru Boiț* (fost primpretor în Beiuș), *Iosif Vulcan* (redactor al revistei *Familia*); *dr. Ioan Buna*, *dr. Florian Duma*, *dr. Coriolan Pop*, *Nicolae Zigre*, *Iosif Roman* (avocați orădeni); *Ioan Ternovian* (preot în Sînlazăr, plasa Marghita) și *Ioan Filimon* (preot în Cenaloș). Deși a întreprins rapide cercetări, prefectul n-a reușit să stabilească decît faptul că persoanele menționate n-au comis acte antistatale.

Supravegherea severă și atentă a intelectualilor militanți era una dintre modalitățile utilizate de organele represive, cu intenția vădită de a anihila mișcarea memorandistă. La aceasta se adaugă urmărirea abonaților locali ai publicațiilor românești pentru a-i determina să nu aducă și la cunoștința altora știrile apărute și care se legau, cu prioritate, de evoluția evenimentelor politice. Primpretorul plasei Vașcău, spre pildă, îl aviza pe prefectul Bihorului despre faptul că învățătorul din Criștior, Petru Bogdan, primește *Gazeta Transilvaniei*. De asemenea, a identificat și alți abonați la organe de presă românească: învățătorul Ilie Bursăș din Săliște la *Tribuna*, preotul Andrei Popa din Săliște la același ziar, preotul Ioan Micula din Poiana la *Foaia poporului* și Casina din Vașcău la *Telegraful*⁸. Constatăm că este vorba doar de sudul Bihorului, precum și de acea împrejurare că abonații *Familiei* — revista orădeană în care au fost inserate multiple informații despre mișcarea politică a românilor⁹ — nu sînt menționați în adresa confidențială de mai sus.

Tineretul român studios din Oradea nu se izolează în acele vremi de furtună. Dimpotrivă, el se află pe baricadele luptelor naționale. Contribuția lui la mișcarea memorandistă este cu totul remarcabilă. Studenții români

⁷ *Ibidem*, fila 48.

⁸ *Ibidem*, dos. 2/1893, fila 31.

⁹ Viorel Faur, *Presa românească din Oradea despre mișcarea memorandistă*, în *Banatica*, III, p. 249 – 257.

de la Facultatea de drept din Oradea subscriu — alături de colegii lor de la Viena, Graz și Budapesta — „o declarațiune” prin care aduc la cunoștință publică faptul că atât *Manifestul* cit și *Apelul* sînt documente ce le aparțin și, ca atare, ei își asumă întreaga responsabilitate „*pentru compunerea, tipărirea și răspîndirea lor*”¹⁰. Declarația a fost semnată de 14 studenți orădeni: Remus Chicin, Paul Chirilovici, Andrei Doboși, George Iuliu Dogariu, Emiliu Fireșan, Ioan Gaitin, Vincențiu Marcovici, Iustin Miron, Aureliu Petruțiu, Ioan Rațiu, Ștefan Rozvan, Traian Șincăi, Andrei Horvath și Andrei Ille¹¹. Reținem doar un paragraf din *Manifestul* amintit, pentru edificarea asupra conținutului său ideatic, de strictă filiație memorandistă: „... *Părinții și strămoșii noștri au luptat veacuri de-a rîndul pentru drepturile naturale ale națiunii române. Desconsiderînd interesele lor personale, înfruntînd necazuri, insulte, pericole și vijelii, membrii Comitetului partidului național cu fruntea ridicată, au mers tot înaintea spre ținta libertății noastre naționale. Demni urmași ai lor, voim să trăim și, dacă va preînde soarta, să și murim în serviciul cauzei poporului nostru*”¹². De apreciat fermitatea atitudinii studenților, care prin această inițiativă se integrau irevocabil în mișcarea memorandistă.

În luna mai 1894, cînd aveau loc dezbaterile odiosului proces de la Cluj, mișcările politice ale populației românești din monarhia austro-ungară, sprijinite de elementele progresiste din România și alte țări ale Europei, au crescut în intensitate, aducînd într-un stadiu de derută generală autoritățile, exprimat în cortegiul de măsuri, unele deosebit de dure, pe care le-au aplicat. Împotriva acestei avalanșe de practici teroriste, spiritul justițiar al maselor s-a manifestat energic, atât la sate, cît mai ales la orașe, printre care Clujul — realmente invadat de românii din Munții Apuseni, precum și de locuitori ai multor așezări ale Transilvaniei, Maramureșului, Crișanei și Banatului — a deținut prioritatea. Nici circularele ministrului de interne — dintre care reținem pe cele cu numerele 2043 (din 17 mai 1894), 2080 (din 23 mai 1894) și 2084 (din 31 mai 1894) — către prefecți n-au mai avut eficiența scontată. Terminologia utilizată este revelatoare și considerăm necesară reproducerea unor pasaje caracteristice, în care este condensată ostilitatea categorică față de justificatele cerințe ale unei populații asuprite, ajunsă la conștiința propriei demnități și forțe pe care o reprezintă. Organele represive erau interesate să afle „*numele tuturor preoților și învățătorilor care au îndemnat poporul să participe la manifestații și fac agitație*”¹³. Funcționarii, altminteri preocupați de treburile lor curente, erau insistent îndemnați „*ca să depisteze pe agitatori*” și să cerceteze de unde provin fondurile ce acoperă cheltuielile memorandiștilor sau ale acelorora cărora li s-au intentat procese pentru actul temerar de a-și fi exprimat în public solidaritatea cu conducătorii

¹⁰ *Familia*, 1894, nr. 26, p. 311.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (sub redacția), *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 221.

¹³ Arh.St.O., fond Prefectura județului Bihor, dos. 4/1894, fila 1.

politici condamnați. „Acolo unde situația a degenerat și poate fi dovedită agitația împotriva ordinii din stat ... și pare a fi în legătură cu așa numitul proces al Memorandumului — se atrăgea atenția, în mod expres — se va ordona comandantului poliției să pornească cercetări, *îndeosebi împotriva acelor care au organizat acțiuni în favoarea implicațiilor în procesul amintit*”¹⁴. Intrigat de incapacitatea subalternilor de a-i executa cu promptitudine ordinele, ministrul de interne a fost nevoit să constate, evident într-o circulară (aceasta era forma de colaborare cea mai uzitată), că i-au „fost raportate oficial unele evenimente politice mai importante sau mișcări cu întârziere sau nu i-au fost raportate de loc, fiind nevoit să-și procure informațiile din publicații sau surse particulare”¹⁵. Recunoaște, prin aceasta, că instrumentele sale au fost handicapate de împrejurări. Noi apreciem lucrurile într-un mod diferit: *atunci când un popor este nevoit să-și apere ființa sa națională, acesta nu poate fi cenzurat sau domolit prin nici o metodă, fie ea și distructivă*. De aceea, reprezentanții claselor dominante au încercat zadarnic să obțină informațiile necesare pentru a cunoaște cât mai exact realitatea internă, pentru a lua la timp măsuri restrictive. Uneori însă, apar în corespondențele funcționarilor statului mențiuni de o însemnătate excepțională, despre febrila epocă a *Memorandumului*. Le vom prezenta în continuare pe cele din Bihor, unde populația s-a dovedit receptivă la dezideratele momentului, fiind alături — în acele clipe de grea încercare — de fruntașii politici naționali, pe care i-au considerat a fi interpreții voinței majorității.

Primpretorul plasei Beiuș își informa superiorul, printr-o adresă strict confidențială (din 8 iunie 1894) și o scrisoare particulară (care conținea, probabil, adevăruri mai alarmante și, ca atare, nu s-a păstrat în dosarele cu documente ale prefecturii), despre *constatările* făcute cu prilejul discretei sale investigații în rîndurile locuitorilor români. Astfel, el se convinsese că „*tăranii români sînt mai puțin abordabili* (decît în anii anteriori — n.n.) *și în mod izolat poartă embleme naționale românești*”. De asemenea, cu ocazia întocmirii recentelor liste de alegători, aceștia au manifestat „*un interes și o comportare neobișnuită*”¹⁶. Referitor la așa-zisa „clasă a intelectualilor”, documentul precizează că aceștia „*s-au separat complet și azi evită, fără excepție, întîlnirile dictate de buna cuviință* (este, desigur, vorba de cele impuse de autorități — n.n.); *comportarea lor este provocatoare și au luat parte activă la manifestațiile din Cluj*”¹⁷, determinate de procesul memorandiștilor, care a trezit un ecou fără precedent în conștiința locuitorilor români din monarhia dualistă.

Această stare de spirit, sesizează primpretorul, este prezentă și în rîndurile elevilor gimnaziului „*Samuil Vulcan*” din Beiuș. Preferăm interpretării documentului reproducerea unuia dintre pasajele semnificative:

¹⁴ *Ibidem*, fila 9.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 2/1895, fila 92.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 4/1894, fila 16.

¹⁷ *Ibidem*.

„Influența instigațiilor se poate observa și la elevii gimnaziului local. Aceștia poartă embleme naționale românești; în fiecare scară cîntă în grup cîntece agitatoare despre Lucaciu (Vasile — n.n.). Orchestra elevilor învață zilnic — în clădirea școlii, lângă locuința directorului —, de pe partituri, „Imnul Ligii Române” ... Este comandat, în mod sistematic, ziarul *Tribuna*, pentru Societatea de lectură a gimnaziului. Înainte de sosirea directorului general, însă, exemplarele existente au fost îndepărtate din localul (adică din biblioteca — n.n.) acesteia”¹⁸. Pentru a exercita un control riguros asupra situației, primpretorul crede că este necesară sporirea urgentă a numărului jandarmilor. O soluție arbitrară și ineficientă, pentru că folosirea forței avea efecte contrarii.

Atmosfera fervent națională din sudul Bihorului — pe care o atestă, indiscutabil, documentele emise de la autoritățile administrative era un fenomen firesc dacă ne gândim că depresiunea Beiușului era în majoritate populată de români, locuitori din străvechime pe aceste meleaguri și care își aveau conducătorii lor politici și culturali, luptători activi împotriva dominației claselor ce beneficiau de pe urma nedreptului sistem inaugurat la 1867. Încă din timpul furtunoaselor evenimente pașoptiste se înfiripase aici o mișcare politică de largă extensiune socială, care a cunoscut momente de vîrf în anii 1862—1864. Se constituise, prin urmare, o tradiție a luptei pentru emanciparea națională, care a asigurat climatul potrivit unor manifestări precum cele semnalate deja, din anii *Memorandului*, care au scos din latență energiile locale.

Orădenii și-au exteriorizat simpatia și atașamentul față de memorandiști în diferite forme, dintre care o reconsiderăm pe cea mai interesantă, dezvăluită posterității de o relatare publicistică a lui Iosif Vulcan, apărută în *Familia* sub titlul: „*Spre Seghedin...*”¹⁹. Într-una din zilele de început ale lunii august 1894 au trecut prin Oradea — în drumul lor spre închisoarea din Seghedin — trei dintre „osîndiții în procesul *Memorandului*”. Împrejurarea le-a permis românilor din oraș să-i întâmpine la gară, unde aceștia au poposit timp de două ore, escortați fiind de jandarmi. „Inteligența civilă a fost bine reprezentată — notează Iosif Vulcan —, căci, afară de 2—3, toți s-au înfățișat... Tinerimea care petrece feriile (= vacanțele) în Oradea-mare a fost toată de față”. În timpul ce l-au avut la dispoziție, cei trei memorandiști — dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului național român, dr. Vasile Lucaciu, figură impunătoare care încă de-atunci a intrat în legendă, și Iuliu Coroianu, autorul principal al textului *Memorandului* — au purtat discuții cu intelectualii români prezenți la această rară întâlnire, folosindu-se de restaurantul gării, același și astăzi. Erau păziți însă de cîțiva jandarmi înarmați. „Conversațiunea, în o situație atît de penibilă, a fost cu toate acestea — remarcă publicistul orădean — vială..., încît publicul străin, care începu să se adune în sală, dacă nu vedea jandarmii și dacă nu știa pe cine păzesc aceia, nu putea nici să viseze că la masa aceea șed niște oameni cari se duc a-și face osînda de 2—5

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Iosif Vulcan, *Spre Seghedin...*, în *Familia*, 1894, nr. 30, p. 356.

ani". Aceștia s-au comportat demn, nelăsându-se copleșiți de situație. Iuliu Coroianu, pentru a înlătura orice urmă de tristețe, a evocat unele „episoade din procesul Memorandului” mai exact pățaniile sale, cu un detectiv. Cu umor, Vasile Lucaciu a afirmat că el „nu merge în loc străin” — ieșise nu demult din închisoare, unde își lăsase biblioteca — și că are la Seghedin „*fundus instructus*”. La interpelarea că îi va ajunge oare viața pentru a executa atâtea pedepse câte vor rezulta, probabil, din celelalte procese ale sale, Lucaciu a dat un răspuns memorabil: „*Românul are șapte vieți*”. După epuizarea timpului amintit, cei trei martiri ai cauzei naționale au fost petrecuți la tren, „în mijlocul unei lumi numeroase, care s-a adunat la gară, auzind ce oaspeți sînt acolo. Despărțirea a fost duioasă. Un „să trăiască” izbucni din piepturi”²⁰. Chiar și o asemenea manifestare, de caldă solidaritate umană, era, în acele vremi de cumplită restriște, un act temerar. Și aceasta, cu atît mai mult, cu cît românii orădeni suportaseră vexațiuni de pe urma șovinismului exacerbat, alimentat de presa burghezo-moșierească, instrument al claselor dominante, utilizat pentru stîrnirea unor condamnabile adversități naționale, criticate de altfel de către oamenii luminați ai epocii.

De reținut, în acest context, efectul mobilizator al poeziilor patriotice semnate de Iosif Vulcan, înserate în propria-i revistă, alături de comentarii, note și știri diverse despre cursul mișcării memorandiste. Este această preocupare a animatorului bihorean un capitol de neignorat al militantismului său politic. În strofa finală din poezia *A fost o luptă cruntă* —, Iosif Vulcan transpune ideea permanenței spiritului justițiar al poporului, în pofida oricăror presiuni: „În mijlocul teroarei, cu fruntea ridicată, / Simțirea dă' nainte, stîrnind în oameni dor; / Căci pușca, baioneta, sfărîmă ș-o armată / *Dar nu pot stinge dorul dreptății din popor*”²¹. Se adresează apoi poezilor români ca să sufle „*în bucium trezitor*”, deci să activeze prin creațiile lor conștiința națională. Ar fi o lașitate din partea acelor care într-un moment decisiv nu se înregimentează poporului căruia îi aparțin: „Mișel și laș ar fi oricine / Ce s-ar ascunde dintre frați, / *Cînd viața neamului său vine / Să-i ceară sprîjin, minte, braț!*”²². Scriitorul își exprimă încrederea în capacitatea regenerativă a poporului, în rezistența acestuia la vicisitudinile istorice: „Nu pier neamul, ori și cît ar pierde / Nu se usucă frînt un vechi copac: / *Din rădăcină crește și mai verde / Și ramurile iar coroană fac...*”. Tineretul este dator să poarte mai departe stindardul luptei pentru libertate socială și națională, pentru înfăptuirea coeziunii poporului. Numai în acest fel se va împlini visul de secole al acestuia: *realizarea statului național unitar român*: „Și ce bătrînii, moșii, din morminte, / Dorit-au veacuri în zadar oftînd: / *Acele visuri tainice și sfinte, / Vedea-veți cum s-or împlini curînd*”²³. Cuvinte profetice, confirmate — numai peste două decenii. — de istorie.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, nr. 22, p. 255.

²² *Ibidem*, nr. 24, p. 277.

²³ *Ibidem*, nr. 29, p. 339.

O inițiativă notabilă a luptătorilor memorandiști a fost aceea de a strînge, din colecte publice, sumele necesare pentru ridicarea unei statui lui Avram Iancu, conducătorul revoluției române de la 1848 din Transilvania. Se împliniseră șapte decenii de la nașterea sa, deci exista și o motivație calendaristică, evident pentru justificare în fața autorităților, care priveau cu suspiciune tot ce se lega de numele eroului pașoptist. *Listele de subscripție au circulat și în așezările bihorene*, după cum reiese din obișnuitele corespondențe secrete dintre primpretori și prefect. La 10 august 1894, spre exemplu, primpretorul de Beiuș se considera dator să-l informeze pe superiorul său pe linie ierarhică despre faptul că „între intelectualii români din Beiuș circulă în secret o listă de subscripție întocmită în limba română cu următoarea chemare: *Pentru statuia Craiului munților, Avram Iancu*”²⁴. Deja au contribuit profesorii și directorul gimnaziului „*Samuil Vulcan*”, precum și avocatul Vasile Ignat. Respectivului primpretor i se atrage atenția să urmărească, fără a interveni însă, modul cum se va desfășura colecta, cine a subscris și dacă suma va crește, pentru că atunci aceasta ar putea fi utilizată și în alte scopuri. Era, desigur, vizată posibilitatea ca, prin această colectă, care nu putea fi interzisă, *să se adune bani pentru sprijinirea mișcării memorandiste* și, îndeosebi, *a familiilor celor condamnați*. Un alt primpretor, de această dată a plasei Sălard, aprecia că, deși pînă atunci n-au fost depistate „organizări de colecte”, este foarte „probabil ca ele să se facă în secret”, deoarece la 21 februarie au trecut prin comuna Spinuș spre Picleu șase preoți români, pe care — cu toate insistențele sale — i-a scăpat de sub supraveghere²⁵.

Colecte pentru statuia lui Avram Iancu organizaseră în plasa Cefa preotul Nicolae Popovici și învățătorul suplinitor din Sînicolaul Român, Ioan Roșu (născut la Șimand; de numai 19 ani). A fost pornită imediat o anchetă, care a stabilit că, într-adevăr, *învățătorul a întocmit o listă de subscripții, pe care au figurat deja cîteva persoane* (sînt menționate doar două nume: Petru Papp și Dumitru Papp). Pretinzîndu-i-se să răspundă în legătură cu ceea ce l-a determinat să procedeze astfel, Ioan Roșu a declarat că, fiind abonat la *Foaia poporului*, a aflat din paginile acesteia despre *chemarea lansată cu intenția de a strînge sume pentru monumentul amintit*. De asemenea, aceeași publicație a înserat și „*Cîntecul lui Vasile Lucaciu*”, pe care el l-a copiat și difuzat între săteni. De altfel, procesului verbal de anchetă i s-a anexat o copie-manuscris a cîntecului, subsemnată de George Boscu, învățător în Sistaroveț, ceea ce înseamnă că *acesta era răspîndit și prin intermediul unor corespondențe particulare*²⁶. După ce l-a amenințat pe învățător că, în caz de recidivă, îl va aduce în fața organelor judecătorești, primpretorul cere autorității tutelare ca să facă demersuri pentru mutarea în altă parte a insubordonabilului preot N. Popovici.

La 30 noiembrie 1895, prefectul Bihorului este avizat despre împrujurarea că fostul primar al Bucureștiului, Filipescu, a transmis — din fondul

²⁴ Arh.St.O., fond Prefectura județului Bihor, dos. 4/1894, fila 23.

²⁵ *Ibidem*, dos. 2/1895, fila 20.

²⁶ *Ibidem*, filele 26—29.

de propagandă al partidului de guvernământ (conform mențiunii din ziarul *Timpu*, nr. 239 din 7 nov. 1895), prin intermediul lui V. A. Urechia, președintele *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, care a acordat un sprijin material substanțial mișcării memorandiste — suma de 1.000 lei pentru publicațiile orădene *Familia* și *Vulturul*. Informația provenea din sursă sigură, deci trebuie acceptată ca valabilă²⁷. Urma să efectueze cercetări în paginile acestora pentru a stabili dacă au publicat reclame sau știri îndreptățite la plata unor onorarii. Cum aceasta nu s-a întâmplat, rezultă că sumele respective fuseseră destinate pentru consolidarea situației organelor de presă românească, expuse și ele unor atacuri și procese²⁸.

Am scos la lumină câteva aspecte demne de interes ale mișcării memorandiste în Bihor, fundamentându-ne întotdeauna afirmațiile pe documente autentice, pe surse istorice sigure. Dacă imaginea despre modul cum s-a desfășurat aceasta în părțile Bihorului a fost realmente incompletă, am prezentat acum noi și importante date, prin intermediul cărora se înlătură, credem, o lacună istoriografică.

VIOREL FAUR

MEMORANDIST MOVEMENT IN BIHOR DISTRICT

(s u m m a r y)

Author presents an unpublished documentary material about the memorandist movement in Bihor (1892—1895). This political movement was composed of different social categories of the Rumanian population from Bihor, namely schoolboys, teachers, lawyers, schoolmasters, priests and handicraftsmen. In the studied archive documents were registered memorandist actions from several villages and towns in Bihor.

²⁷ *Ibidem*, filele 104, 106.

²⁸ Viorel Faur, *op. cit.*